

ВИВЧЕННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ШЛЯХИ БОРОТЬБИ З НЕЮ

Процес визначення пріоритетних напрямів розвитку української державності розглядає сферу тіньової економіки як одну з ключових загроз національній безпеці. Тіньова економіка ставить під питання “сам факт існування держави, виступає основною перешкодою для підвищення рівня життя населення, розвитку економіки, становлення громадянського суспільства, боротьби з організованою злочинністю” [1]. Тому в сучасних умовах все більшої актуальності для закладів вищої освіти набуває вивчення майбутніми економістами та правниками основних аспектів розвитку сфери тіньової економіки та методів подолання і боротьби з нею.

Теоретичні основи дослідження тіньової економіки були закладені ще у 70-х роках ХХ ст. Г.Беккером, Дж.Гелбрайтом, Л.Туроу. Подальшим вивченням цієї сфери займалися: Дж. Гершуні, Е.де Соло, С.Х.Беркетт та інші. В Україні значний внесок у дослідження тіньової економіки внесли: З.С. Варналій, В.І. Василичук, Л.В. Герасименко, І.І. Мазур, В.В. Тацієнко тощо.

Вперше визначення “тіньова економіка” було запропоновано Е.Фейгом у 1979 році. Він трактував її як економічну діяльність, яка з тих чи інших причин не враховується офіційною статистикою і не включається при підрахунках до показників національних рахунків [2]. Ним було виділено дві основні складові тіньової економіки:

- економічна діяльність, що є легальною, не прихованою, але й такою, що не підлягає оподаткуванню і не враховується офіційною статистикою;
- протизаконна, свідомо приховувана економічна діяльність.

Відомі й інші терміни, які трактують тіньову економіку, як: чорну, таємну, приховану, неформальну, невидиму, нерегульовану, неофіційну, паралельну, другу, підпільну, незареєстровану. В більшості країн світу використовуються такі терміни, як: підпільна, тіньова, прихована.

“Юристи розглядають тіньову економіку як економічну діяльність, заборонену законодавством України. Під тіньовою економікою розуміють усю економічну діяльність, коли з різних причин не враховують офіційної статистики і, відповідно, не долучають до складу ВВП. Економісти ж виділяють три сфери тіньової економіки: неофіційна економіка – легальні види економічної діяльності, в яких відсутнє фіксоване офіційною статистикою виробництво

товарів і послуг, приховання цієї діяльності від податків; фіктивна економіка – хабарництво, приписки, спекулятивні угоди й інші види шахрайства, зв'язані з одержанням і передачею грошей; підпільна економіка – усі заборонені законом види економічної діяльності” [3].

Основними причинами, що викликають появу тіньової економіки, можна зазначити наступні:

- криза фінансової системи;
- надмірне податкове навантаження та низький рівень податкової дисципліни, недосконале податкове законодавство;
- незбалансованість державної регуляторної політики;
- корупція в державних органах влади;
- недосконалість бюджетного законодавства;
- нерівномірність розвитку сфер економіки та регіонів тощо.

В Україні згідно дослідження Інститута стратегічних досліджень при Президенті України, наслідками тінізації економіки, зокрема її фінансової сфери, є [4]:

- недовіра важелів грошово-кредитної політики через значний обсяг гривневої та валютної маси, що не регульована засобами банківської системи;
- зниження ефективності фіскальних інструментів, марнотратство дефіцитних бюджетних ресурсів;
- втрата частини інвестиційного потенціалу суспільства, вилучення ресурсів із процесу суспільного відтворення;
- гальмування переходу до інноваційної моделі розвитку через недостатнє інвестування та неефективне відтворення людського капіталу.

Дослідження рейтингової компанії Ernst & Young тіньової економіки в Україні показали, що четверту частину від офіційного ВВП України, або 846 млрд гривень, становлять тіньові операції. Подібні дослідження були проведені в 33 країнах світу (Чеська Республіка, Польща, Словенія, Словаччина, Хорватія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Сербія та інші країни). Історично рівень тіньової економіки серед зазначених країн коливався від 10,1% до 26,9% від обсягу ВВП [5]. За результатами дослідження української економіки, 846 млрд гривень або 23,8% від офіційного ВВП за 2018 рік, перебуває в тіні.

За попередніми розрахунками Мінекономіки рівень тіньової економіки у січні-березні 2020 року

склав 31% від обсягу офіційного ВВП, що на 1 в.п. менше за показник січня-березня 2019 року. Збереження тенденції до зниження тіньової економіки відбулося, не зважаючи на поширення негативних наслідків пандемії COVID-19 і зниження рівня реального ВВП на 1,3% за підсумком I кварталу 2020 року до відповідного кварталу 2019 року. Аналізуючи досвід попередніх криз, очікуваним було збільшення рівня тіньової економіки, адже в умовах значної невизначеності бізнес прагне зменшити ризики втрати ресурсів. Так, відбулося очікуване зменшення ділової та інвестиційної активності (як в середині країни, так і за її межами). Суттєво зросли збитки в економіці. Але, саме незвичний характер кризи, спричиненої поширенням пандемії та запровадженням карантинних заходів, визначило нетиповий характер динаміки тіньової економіки [6].

Разом з тим, необхідним буде наголосити, що за Стратегією національної безпеки України пунктом II “Поточні та прогнозовані загрози національній безпеці з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов” поряд з військовою агресією, поширенням коронавірусної хвороби (Covid-19) були визначені наступні загрози:

– Непослідовність та незавершеність реформ і корупція, що перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану, унеможливають її сталі і динамічне зростання, підвищують уразливість до загроз.

– Недосконалий та недостатньо ефективний захист права власності, повільний розвиток ринкових відносин у ключових сферах, значна роль державного сектору в економіці, недосконалість та фрагментарність законодавства стримують економічне зростання, залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій.

– Низький рівень конкуренції та панування монополій, низька енергоефективність зменшують конкурентоспроможність України.

Варто зазначити, що основними напрямками подолання тінізації економіки за Стратегією національної безпеки є: принцип нульової толерантності до корупції, забезпечення ефективної діяльності органів, які запобігають корупції та протидіють корупційним правопорушенням; забезпечення прозорості, підзвітності державних органів, доброчесності посадових (службових) осіб, ефективного доступу до правосуддя, вдосконалення досудового розслідування кримінальних правопорушень, судовий розгляд кримінальних проваджень та виконання покарань.

Враховуючи те, що детінізація економіки є складним і багатограним процесом, визначені такі заходи державного регулювання: прямий контроль — покарання, прямий контроль — заохочення, непрямий контроль — освіта та інформування.

На думку авторів, недооцінка впливу освіти на подолання тіньової економіки є безперечною. Ключовим фактором в даному випадку повинен стати процес виховання розуміння відповідальності у людини перед суспільством і державою.

На сьогодні в українських ЗВО викладають такі дисципліни, як: “Тіньова економіка” (Дніпровська політехніка), “Корупція і тіньова економіка” (ХНЕУ), “Тіньова економіка та безпека держави” (ТНЕУ). Дисципліни спрямовані на вивчення студентами теоретичних і практичних аспектів тіньової економіки та протидії їй. Необхідність запровадження подібного роду дисциплін в більшості ЗВО України є безспірною. Адже, формування мислення в напрямі боротьби з корупцією і тіньовою економікою, системності, логіки, моральних і етичних принципів — є пріоритетними для системи вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. П'ясецька-Устич С.В. Корупція і тіньова економіка в системі соціально-економічних відносин суспільства / С.В. П'ясецька-Устич // Глобальні та національні проблеми економіки. - 2016. - №10. - с.34-39.

2. Баранов С. О. Державне регулювання детінізації національної економіки: організаційно-правовий аспект: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 - механізми державного управління / Національна академія державного управління при Президентові України, К., 2018. - 242с.

3. Приступа Т.В., Чайковська М.А. Тіньова економіка та її вплив на соціально-економічний розвиток України / Т.В. Приступа // Приазовський економічний вісник. - 2019. - №1(12). - с.56-61.

4. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання [Текст] : аналіт. огляд / [упоряд.: С. С. Чернявський, В. А. Некрасов, А. В. Титко та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 152 с.

5. Дослідження тіньової економіки в Україні: майже чверть ВВП - або 846 млрд гривень - перебуває в тіні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaye-v-tini>

6. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у січні-березні 2020 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>

7. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>